

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och
jordbruksvetenskap

Att observera det osynliga

En kritisk studie av Jan Gehls observationsmetoder
utifrån ett genusperspektiv

Patrik Wallin

Kandidatarbete 15 hp, institutionen för stad och land
Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna
Uppsala 2017

Titel: Att observera det osynliga: En kritisk studie av Jan Gehls observationsmetoder utifrån ett genusperspektiv

Engelsk titel: Observing the Invisible: A Critical Study of Jan Gehl's Observation Methods from a Gender Perspective

© Patrik Wallin

Handledare: Kerstin Nordin, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Ylva Dahlman, SLU, institutionen för stad och land

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå G2E

Kurs: EX0725, Projekt i landskapsarkitektur

Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna

Nyckelord: Genus, genusordning, Jan Gehl, observation, offentligt utrymme, Public Life Studies

Publiceringsår: 2017

Publiceringsort: Uppsala

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Den här kandidatuppsatsen lyfter frågorna kring genus som ett perspektiv i gestaltningsprocesser. Observationsstudier används ofta som metod för att undersöka hur människor använder offentliga utrymmen genom att observera direkta beteenden hos människor. Dessa beteenden anses kunna ge en uppfattning om hur människor upplever och använder platser och vidare fungera som grund för gestaltning. Samtidigt menar genusforskare att våra beteenden är ett resultat av osynliga maktstrukturer som i längden bidrar till att kvinnor och män inte har samma handlingsutrymme i det offentliga rummet. För att förstå hur människor påverkas av dessa strukturer är det viktigt att utgå från att kvinnor och män inte har samma erfarenheter av offentliga miljöer. Jan Gehl som är dansk arkitekt och professor har gett ut en mängd böcker om hur man kan studera människors användande av platser. I samarbete med arkitekten Birgitte Svarre har han sammanställt sina metoder i boken *How to Study Public Life*. Syftet med den här uppsatsen är att kritiskt granska Jan Gehls och Birgitte Svarres bok utifrån ett genusperspektiv för att se hur det kan utveckla och komplettera hans metoder. Resultatet visar att följderna av köns- och maktstrukturerna kan leda till att platser används olika beroende på kön och att en vetskap om detta är nödvändigt vid observationer för att vid gestaltning kunna förhindra exkludering och utestängande effekter. Vidare diskuteras huruvida observationsstudier överhuvudtaget kan säga något om människors behov och preferenser och hur de kan användas som grund för att göra platser mer jämställda.

Abstract

This Bachelor's thesis focuses on gender as a perspective in design processes. Public life studies are often used to investigate how people use public spaces by watching direct behaviours. The observations of peoples' behaviours can in turn be used to adapt places to better accommodate the people using them. At the same time, gender researchers claim that our behaviours are a result of the influence of gender structures. These structures affect the space of action which differs among women and men. It is therefore important to understand the structural inequalities between women and men and how they affect us. Jan Gehl, a Danish architect and professor has published several books about public life studies. In cooperation with the architect Birgitte Svarre, he has compiled his methods in a book named *How to Study Public Life*. The purpose of this Bachelor's thesis is to examine how a gender perspective can work as a complement to Gehl's methods by analysing his book. The results show that gender structures affect how places are being used differently by women and men. This means that an awareness of these structures is vital in order to prevent excluding effects in design and planning. It is further being discussed if public life studies are reliable or not to understand peoples' preferences and needs in order to make places more gender neutral.

Innehåll

1. Inledning	5
Bakgrund	6
Teori om genus: Genusordning och genuskontrakt	6
Genus och Plats	6
Jan Gehl	7
Observation med genusperspektiv, en pilotstudie	7
Syfte och frågeställning	8
Avgränsning	8
Begränsningsprecisering	8
2. Metod	8
3. Resultat	9
Att räkna kvinnor och män	9
Analys	10
Att observera aktiviteter	10
Analys	11
Att observera rörelsemönster	11
Analys	11
Sammanfattning av resultat	12
4. Diskussion	13
Resultatdiskussion	13
Att räkna kvinnor och män	13
Att observera aktiviteter	14
Att observera rörelsemönster	14
Slutdiskussion	15
Vidare forskning	16
5. Referenser	17

1. Inledning

Din upplevelse av staden och det offentliga rummet är förmodligen inte lik någon annans. De dagliga förflyttningarna du gör mellan hemmet och arbetet präglas av olika intryck och känslor. Hur vädret är och hur sent det är på kvällen påverkar dig säkert, men även platserna du rör dig på och människorna runt dig. Hur du och dessa människor beter er och hur ni påverkas av platser och varandra styrs bland annat av olika köns- och maktstrukturer. Det handlar om strukturer som på olika sätt påverkar oss och allt vi gör i vår vardag (Andersson 2005, s. 35). De lyser igenom så starkt att de påverkar våra val, våra beteenden och hur vi rör oss (Hirdman 2004, s. 51). Om dessa strukturer påverkar hur vi använder det offentliga rummet kan det som landskapsarkitekt vara viktigt att veta varför och på vilket sätt eftersom vi inom vårt verksamhetsområde ofta jobbar med den offentliga miljön. För att undersöka hur den här typen av strukturer kan ta sig uttryck och påverka människor och deras användning av platser är det viktigt att problematisera kön eftersom kvinnor och män ofta har olika erfarenheter (Friberg et al. 2005, s. 10).

En vanlig metod för att undersöka hur människor använder olika platser är att observera. Observationsstudier är en metod som började att utvecklas under 1960-talet efter att mycket kritik riktats mot stadsplaneringen. Kritiken genererade i ett nytt tänk kring livet i staden där fokus alltmer började centraliseras kring människorna och deras användande av offentliga utrymmen (Gehl, Svarre 2013).

Ett namn som ofta förknippas med observationer är Jan Gehl som är dansk arkitekt och professor i stadsplanering på Det Kongelige Danske Kunstakademis arkitektskole i Köpenhamn. Redan tidigt under landskapsarkitektutbildningen fick vi bekanta oss med hans teorier om människors beteenden i offentliga rum. Han menar att förståelsen för hur människor använder platser är grundläggande för att kunna göra en bra gestaltning. Genom att observera människors beteenden, rörelsemönster och aktiviteter kan man få viktig information om hur platser faktiskt används av olika människor och därigenom kunna göra en lyckad gestaltning, menar Gehl (2013). Gehl har gett ut många böcker om sina undersökningar och projekt vilka bygger på, i hans mening, en gedigen kunskapsgrund hämtad från observationer av hur människor beter sig och använder platser.

I den här uppsatsen undersöker jag om Gehls metoder är fullt tillförlitliga utifrån teorin om att vi påverkas och styrs av osynliga maktstrukturer, vilket är något som inte benämns i hans metoder. Genom att analysera en av hans böcker utifrån ett genusperspektiv undersöker jag hur det kan utveckla och komplettera hans metoder. Målet är att visa hur ett genusperspektiv kan vara fruktbart i en gestaltungsprocess genom att utveckla förståelsen av varför platser upplevs och används olika av kvinnor och män. Det är utifrån den förståelsen som man kan undvika exkludering och utestängande effekter i planering och gestaltning.

Bakgrund

Detta avsnitt ger en bakgrund om författarna Birgitta Andersson och Doreen Massey som skriver om genus och om kvinnors upplevelser och erfarenheter av det offentliga rummet. Vidare ges en bakgrund om Jan Gehl, följt av en sammanfattning om en pilotstudie på Dragarbrunnsgatan i Uppsala, som ett exempel på en observationsstudie med ett genusperspektiv.

Teori om genus: Genusordning och genuskontrakt

Birgitta Andersson (2005), genusforskare och kulturgeograf, menar att det finns en genusordning i samhället. Det är ett begrepp som betecknar olika köns- och maktstrukturer som påverkar oss på olika sätt i vår vardag. De varierar över tid i takt med sociala och kulturella processer vilket innebär att de tar sig uttryck på olika sätt under olika tider. Deras existens bygger på ett särhållande av kvinnor och män där det som anses vara kvinnligt respektive manligt inte bör blandas. Det handlar om att olika sysslor och platser är kopplade till de olika könen och att mannen ses som norm och värderas högre än kvinnan. Detta kommer till uttryck på olika sätt, men den manliga överordningen gentemot kvinnan finns inbyggd i samhällsstrukturen (Andersson 2005, s. 35).

Detta upprätthålls i sin tur av en ordningsstruktur som kontrollerar förhållandet mellan kvinnor och män. Andersson (2005) skriver om ett *genuskontrakt* som är ett osynligt kontrakt mellan kvinnor och män som reglerar förhållandet mellan könen. Genuskontraktet reglerar alltså hur kvinnor och män ska bete sig och vad de kan förvänta sig av varandra. Våra ageranden utifrån kontraktet återskapar och upprätthåller hela tiden genusordningen på olika sätt i samhället. Exempelvis är det genuskontraktet som gör att kvinnor ofta betraktar hemmet och barnen som sitt ansvar, medan männen ansvarar för försörjningen och tryggheten (Andersson 2005, s. 35–36). Det handlar om sociala och kulturella konstruktioner som på förhand bestämmer hur kvinnor och män ska vara och vilka platser och sysslor de ska höra ihop med (Andersson 2001, s. 19). Det är vidare utifrån ett sådant kontraktstänkande som det kan vara möjligt att förstå skillnader mellan kvinnor och män på flera nivåer (Andersson 2005, s. 35–36).

Genus och Plats

Doreen Massey (1994), professor i feministisk geografi, utvecklar begreppet plats genom att se det som ett resultat av sociala relationer. Massey (1994) menar att den fysiska platsen bär spår av tidigare relationer och praktiker. I förlängningen innebär detta också att en plats anpassats till de relationer som funnits på platsen tidigare, där många platser idag är utformade utifrån manliga förutsättningar (Massey 1994, s. 186–188). Detta gör att en plats kan vara mer eller mindre könskodad genom att den sänder ut olika signaler eller bär olika manliga eller kvinnliga attribut, menar Andersson (2005) som tar upp begreppet *könskodning* (Andersson 2005, s. 19). Det handlar om att både fysiska och sociala faktorer tillsammans kan bidra till hur en plats upplevs och i förlängning av vilka den används (Andersson 2005, s. 19).

Kopplingen till plats är ett tydligt exempel på var vi inom vårt verksamhetsområde kommer i kontakt med effekterna av genusordningen. Det är nödvändigtvis inte den byggda miljön i sig som är orsaken utan samspelet mellan det sociala livet och platsen i fråga, menar Andersson (2001, s. 28). Det gör det

särskilt viktigt för oss att undersöka platser med en medvetenhet om att underliggande strukturer kan påverka hur människor använder dem.

Jan Gehl

Det var under 1960-talet som forskare och journalister runt om i världen började kritisera stadsplaneringen för att ha glömt livet i staden. Design och struktur fick mycket uppmärksamhet men livet i staden och människors användande av platser var i princip försummade.

Jan Gehl har sedan sina arkitektstudier på 60-talet ägnat sig åt att studera livet i staden genom att observera och dokumentera det som sker i offentliga utrymmen. Gehl menar att en förståelse för människors beteenden är viktigt vid planering och gestaltning och hans teorier om att staden ska formas för människor är idag mycket omtalade. Han presenterar sina metoder som verktyg för att få viktig information om hur man kan förbättra platser i ledet att göra städer mer människovänliga.

Genom att observera och att räkna människor kan man få bra belägg och bevis för sina argument vilka kan komma att användas vid olika typer beslutsfattning gällande den fysiska miljön. Att räkna antalet människor, aktiviteter och händelser kan vidare ge en statistisk grund att väga sina observationer mot. Antal människor på en plats, hur många som stannar till och hur många som pratar med varandra är några av de saker som Gehl nämner kan vara nödvändiga att veta (Gehl, Svarre 2013).

Gehl är också skribent och har skrivit ett flertal böcker och publikationer inom området, där han även har blivit tilldelad en rad priser och utmärkelser. För att nämna några av hans böcker kom *Life between buildings* (1971) ut som en av hans första. Under 2000-talet har han gett ut ytterligare fem böcker, däribland *New City Life* (2006), *Cities for People* (2010) och *How to Study Public Life* (2013) (Gehl, Svarre 2013). Den sistnämnda skrevs med målet att inspirera människor att lägga större vikt vid det som händer i offentliga utrymmen vid planering och gestaltning. Boken fokuserar på metoder och ger mer ingående förklaringar till hur det offentliga livet kan studeras med hjälp av olika observationstekniker (Gehl, Svarre 2013, s. XIII).

Observation med genusperspektiv, en pilotstudie

Med inspiration från Gehls observationsstudier ville Alice Hammar utveckla observation som metod genom att tillämpa ett genusperspektiv för att undersöka om det fanns skillnader i hur kvinnor och män rör sig i ett delat utrymme. Med hjälp av genislitteratur som behandlade könsfrågor inom ramen för vad man kan tänkas komma i kontakt med som landskapsarkitekter formade hon sin egen metod som bestod av strukturerade observationer (Hammar 2016, s. 10).

Observationerna gjordes på en specifik plats för att se om det fanns skillnader i hur platsen användes av kvinnor respektive män i egenskap av fotgängare. Resultatet av studien visar på tendenser att det delade utrymmet inte var jämställt då männen, enligt rörelsemönstren, tenderade att ta mer utrymme i anspråk än kvinnor genom att röra sig mer i gatans mitt.

Pilotstudien är ett exempel på hur ett genusperspektiv kan tillämpas som metod i praktiken och resultatet av studien väcker en del intressanta frågor som är relevanta för min undersökning. Studien visar också att det kan vara viktigt som landskapsarkitekt att vara ute och ta del av det som händer i offentliga utrymmen.

Syfte och frågeställning

Målet med min undersökning är att undersöka hur ett genusperspektiv kan utveckla förståelsen av användning av offentliga platser som grund för gestaltning. Syftet med uppsatsen är att kritiskt granska och komplettera Jan Gehls observationsmetoder.

Frågan som arbetet besvara är: *Vilka genusaspekter missar de metoder som beskrivs i How to Study Public Life?*

Avgränsning

Studien begränsas till Jan Gehls och Birgitte Svarres bok *How to Study Public Life*. Jag jämför och diskuterar genomgående kön enligt det binära könssystemet, det vill säga kvinnor och män, för att på ett tydligt sätt visa på skillnader.

Begreppsprecisering

Det finns några återkommande begrepp i texten som ges olika innebörd av olika författare.

- » **Genus** kommer från engelskans *gender* och beskriver det socialt och kulturellt konstruerade könet, till skillnad från det biologiska könet (Friberg et al. 2005, s. 10). Det definierar vad som är kvinnligt och manligt och är en social konstruktion vilket gör att det förändras över tid.
- » **Genusordning** är ett begrepp som betecknar en maktstruktur som bygger på ett särhållande av könen. Vad som är kvinnligt och vad som är manligt bör inte beblandas, vilket i sin tur upprätthålls av en ordningsstruktur där mannen värderas högre än kvinnan (Andersson 2005, s. 35).
- » **Offentligt utrymme/offentligt rum** återkommer ofta som ett begrepp inom fysisk planering och är exempelvis ett torg eller en gata som utmärks av att det är tillgängligt för allmänheten (Ne, 2017).

2. Metod

Uppsatsen består av en kvalitativ innehållsanalys av Gehls och Svarres bok *How to Study Public Life* (2013). Undersökningen studerar ett specifikt fall för att exemplifiera och utreda hur genus används i metoder för förståelsen av platser. Uppsatsen har en beskrivande karaktär där Gehls metoder tolkas och analyseras utifrån en genusteori (Teorell & Svensson 2007, s. 22ff). Min undersökning är deduktiv eftersom innehållet i boken studeras utifrån en särskild teori baserad på litteratur inom genus vilket tolkningen och analysen sker utifrån (Kvale & Brinkmann 2009, s. 122).

Jag tillämpade innehållsanalys som metod för att undersöka hur Gehl och Svarre förhåller sig till de köns- och maktstrukturer som finns i samhället i sina metoder. Undersökningen inleddes med att jag läste igenom boken. Hela genomläsningen gjordes utifrån ett genusperspektiv och fokuserade på hur Gehl beskriver (eller utelämnar) kvinnor och män. För varje stycke skrev jag nyckelord i marginalerna för vad texten handlade om, exempelvis *park, aktivitet, behov och rädsla*.

Därefter sorterades nyckelorden ihop och jag bildade kategorier utifrån den underliggande meningen i det som Gehl beskriver, med hjälp av genusperspektivet, exempelvis *kvinnor och trygghet, behov hos människor och preferenser i val av gångstråk*.

I nästa steg sökte jag efter mönster och samband och kopplade ihop kategorierna med de textavsnitt som behandlade liknande saker. Därefter bildade jag följande tre teman som är baserade på Gehls metoder: *att räkna kvinnor och män, att observera aktiviteter och att observera rörelsemönster*.

Dessa teman kompletterades med illustrativa exempel från boken och jämfördes och analyserades med hjälp av genusteori för att identifiera brister och styrkor i de observationsmetoder som boken beskriver (Kvale & Brinkmann 2009, s. 217–223).

3. Resultat

How to Study Public Life är en bok som är tematiserad utifrån olika observationsmetoder där man undersöker mänsklig aktivitet i staden. Gehl och Svarre redogör i boken för vad observationsstudier innebär i praktiken och visar med olika exempel hur människor, aktiviteter och rörelsemönster kan observeras. Det handlar både om strukturerade och ostrukturerade observationer där en generell uppfattning om hur människor använder platser kan fås genom att ställa frågor systematiskt och dela in det man observerar i olika grupper och kategorier (Gehl, Svarre 2013, s. 14).

Under granskningen av boken identifierades tre teman där genusaspekten saknades i de metoder som Gehl och Svarre beskriver. Följande teman analyseras närmare för att undersöka vad Gehl missar i sina metoder och hur ett genusperspektiv kan komplettera dem.

Att räkna kvinnor och män

Gehl och Svarre räknar antalet kvinnliga besökare i en park för att undersöka om parken upplevs som trygg. De menar att eventuella skillnader i fördelningen mellan kvinnor och män skulle kunna tala för huruvida parken upplevs som trygg eller inte, genom att kolla på antalet kvinnor. Exemplet som nämns är en undersökning i Bryant Park i New York där en parkvakt dagligen promenerade genom parken under två tidpunkter (13:00 och 18:00) och räknade antalet kvinnliga och manliga besökare med en handräknare. Den generella könsfördelningen bland besökarna var 52 % kvinnor och 48 % män. Denna fördelning tyder på att parken upplevdes som en relativt trygg park, enligt Gehl och Svarre. Om kvinnoantalet hade sjunkit

skulle det alltså ha indikerat en ökande känsla av otrygghet (Gehl, Svarre 2013, s. 14). Författarna redogör inte för vad de menar med trygghet eller varför de låtit antalet kvinnor fungera som en indikator.

Analys

Det som Gehl och Svarre vill komma åt är hur känslan av rädsla kan infinna sig hos människor på en plats under olika tider på dygnet. Det finns, enligt Andersson (2001, s. 11), ett tydligt samband mellan tid och rum när det gäller rädsla och det handlar egentligen om hur genusordningen utvecklar sig under dygnets timmar och vilka som vistas i det offentliga rummet. Det är relevant att titta på antalet kvinnliga besökare när man undersöker trygghet därför att kvinnor generellt är räddare än män (Andersson 2005, s. 25).

Rädsla finns hos alla människor i alla samhällsklasser men det som är genomgående är rädslan för just män (Andersson 2001, s. 25), vilket talar för att ett minskande kvinnoantal mycket riktigt kan indikera en ökande känsla av otrygghet. Men det är även viktigt att förstå att platsen spelar en betydande roll i återskapandet av genusordningen (Andersson 2001, s. 25). Att kvinnor känner en rädsla för våld och övergrepp i det offentliga rummet och hur detta uttrycker sig återspeglar vidare den manliga överordningen i samhället. Detta har i förlängningen effekter på hur kvinnor skall vara och vilka platser de har tillträde till, menar Andersson (2001, s. 26).

Sambandet mellan könsfördelningen på en plats och trygghet är ett exempel på effekterna av genusordningen. Den ökande känslan av otrygghet i parken signalerar alltså att genusordningens påverkan är starkare vid dessa tillfällen. Däremot menar Andersson (2001) att orsaken bakom rädsla inte går att undersöka bara genom att räkna kvinnor och män, utan en djupare förståelse för hur platsen återspeglar genusordningen på olika sätt under olika tidpunkter behövs (Andersson, 2001, s. 26).

Att observera aktiviteter

Gehl och Svarre menar att kunskapen om vad som händer på gatan är viktig för att kunna göra platser till bra mötesplatser. De menar också att en uppfattning om olika beteenden hos olika grupper av människor kan vara hjälpsamma i en gestaltning där man vill försöka tillgodose människors olika behov. Det kan handla om särskilda behov hos kvinnor, barn, äldre och människor med ett särskilt handikapp, menar Gehl och Svarre (2013, s. 14). Det handlar om att dokumentera det som människor gör på olika platser genom att notera de olika aktiviteterna.

Gehl och Svarre väljer att dela in aktiviteterna i två kategorier: nödvändiga och valbara. Med nödvändiga aktiviteter menar de aktiviteter som alla på något sätt måste göra. Det kan exempelvis vara att gå till jobbet eller att vänta på bussen, medan de valbara aktiviteterna kan vara att promenera eller att sitta ner och titta på utsikten. Samtliga aktiviteter styrs av tid och väder och tenderar båda att öka vid goda förhållanden medan de valbara aktiviteterna nästan är direkt beroende av goda förhållanden. Med förhållanden menar Gehl och Svarre väder och klimat men också kvaliteten på den fysiska miljön (Gehl, Svarre 2013, s. 20).

Analys

I ett samhälle där det finns strukturer som på förhand bestämmer hur vi ska vara och bete oss är det särskilt viktigt att undersöka på vilket sätt det kan uttrycka sig, menar Andersson (2001, s. 19). Det förutsätter att det finns en medvetenhet kring att dessa strukturer faktiskt påverkar oss och allt vi gör för att sedan kunna undersöka på vilket sätt och varför. Den kategorisering som Gehl och Svarre gör där mänskliga aktiviteter ses som antingen nödvändiga eller valbara innebär ett antagande och en subjektiv tolkning av vad som är nödvändigt eller valbart. Vidare försummar Gehl och Svarre den egna viljan hos den som observeras genom att på förhand bestämma vad som anses vara en nödvändig respektive valbar aktivitet. De försummar också att handlingsutrymmet för kvinnor och män ser olika ut i det offentliga rummet, som Andersson hävdar (Andersson 2001, s. 14).

Detta innebär alltså att aktiviteter på gatan inte alls kan berätta hur människor faktiskt vill använda det offentliga rummet och vilka behov de har på det individuella planet. Med utgångspunkt i att kvinnor och män har olika erfarenheter och handlingsutrymme i det offentliga rummet kan de aktiviteter som observeras på ett tydligare sätt visa på att mycket är ett resultat av underliggande strukturer och regler. Alltså är de direkta beteenden som observeras inte tillförlitliga som grund för att tillgodose olika behov, utan snarare som en förståelse för att människor från början har olika förutsättningar.

Att observera rörelsemönster

Gehl och Svarre nämner två exempel på hur rörelsemönster kan studeras. Det ena tillvägagångssättet är att skugga personer och det andra är att kartlägga rörelsemönster genom att rita ner på ett kartunderlag hur en person rör sig på en plats. Gehl och Svarre menar att dessa metoder kan ge en uppfattning om bl.a. gångsekvenser, vägval, gånghastigheter och populära stråk (Gehl, Svarre 2013, s. 28). Vidare bidrar den typen av information, enligt författarna, till att göra platser mer anpassade för olika behov hos människor genom att exempelvis bli mer inbjudande och smidiga att röra sig på. Metoden visar, enligt författarna, hur människor vill röra sig på platsen genom att titta på var de väljer att stanna till och var de väljer att sätta sig, till exempel (Gehl, Svarre 2013, s. 29).

Analys

Birgitta Andersson (2001) menar att kvinnor ibland väljer att ta omvägar och inte alls utnyttjar den snabbaste och mest självklara vägen. Utrymmen i staden som är planerade för avkoppling och rekreation undviks också av olika anledningar (Andersson 2001, s. 39). Det offentliga rummet kan vara både tomt och befolkat, vilket påverkar hur det ser ut och hur det används under dygnets timmar. Människor i rörelse bidrar ofta till att en plats upplevs tryggare, men det beror i sin tur på vilka som rör sig i rummet, menar Andersson (2001, s. 38). Maktförhållandet mellan kvinnor och män bidrar till att kvinnor känner att de inte har kontroll över vissa rum, vilket i förlängningen leder till att kvinnor ändrar sina rörelsemönster mer än män (Andersson 2001, s. 38).

Det är inte ovanligt att kvinnor bygger upp strategier på daglig basis om hur de ska förflytta sig från ett ställe till ett annat för att slippa komma i kontakt med otrygga och obehagliga platser (Andersson 2001, s. 45). Massey (1994) kallar det

för könskodade platser, det vill säga sådana som bara välkomnar vissa personer och oftast män. Det bidrar till en känsla av obehag och rädsla, främst hos kvinnor.

Det finns alltså flera anledningar till att kvinnor har ett annat rörelsemönster än män, att de väljer att stanna till på andra platser och att de sätter sig på andra ställen. Detta sker på grund av att det offentliga rummet delas med andra människor, närmare bestämt med män. Genom att skilja på kartläggning av kvinnors och mäns rörelsemönster visas hur platsen används olika.

Sammanfattning av resultat

De olika metoder som beskrivs i boken ska, enligt författarna, ge en generell uppfattning om människors beteenden och vidare kunna användas till att forma platser efter deras behov (Gehl, Svarre 2013, s. 14). Den generella uppfattningen är dessvärre inte helt tillförlitlig, visar genusperspektivet, som belyser att förutsättningarna är olika för kvinnor och män. De genusaspekter som Gehl missar i sina metoder är:

1. Genom att räkna kvinnor och män ses endast effekterna av genusordningen då antalet kvinnor indikerar hur platsen upplevs vid just det tillfället. Här missar Gehl alltså orsaken till varför rädsla uppkommer på en plats och det krävs en djupare förståelse för hur platsen återspeglar genusordningen på olika sätt under olika tidpunkter (Andersson, 2001, s. 26). För att motverka detta bör metoden kompletteras exempelvis genom att undersöka varför och på vilket sätt rädslan infinner sig hos besökarna, under flera olika tidpunkter.
2. Genom att observera aktiviteter utifrån de kategorier som Gehl och Svarre gör, som nödvändiga och valbara, riskerar man att missa de bakomliggande faktorerna som styr hur vi använder platser. I förlängningen innebär detta att det som observeras inte på ett tillförlitligt sätt kan användas i gestaltning för att tillgodose olika behov hos människor. Detta kan motverkas genom att observera människor med utgångspunkt i att kvinnor och män har olika erfarenheter och att handlingsutrymmet i det offentliga rummet ser olika ut (Andersson 2001, s. 14).
3. Genom att observera rörelsemönster fås en generell uppfattning om populära stråk och människors val av vägar och platser att stanna till på. Men detta kan vara missvisande då kvinnor ofta bygger upp strategier om hur de ska förflytta sig från en plats till en annan under olika tider på dygnet för att undvika obehagliga och otrygga platser (Andersson 2001, s. 45). Detta sker eftersom det offentliga rummet ser olika ut under olika tider. Denna missvisning kan motverkas genom att observera kvinnors och mäns rörelsemönster separat för att se om det finns eventuella skillnader sinsemellan under olika tider på dygnet.

4. Diskussion

Det är av flera anledningar som jag tycker att Jan Gehls verk är intressanta att analysera. Hans syn på mänsklig aktivitet och rörelse i staden återkommer under hela landskapsarkitektutbildningen där en av hans böcker finns med på litteraturlistan redan under programmets första kurs. Han har blivit ett namn och en självklar referens för sina teorier och metoder.

Att tänka Gehl har för mig inneburit att tänka på människor och att sätta mänsklig aktivitet i första rummet i syftet att göra städer mer människovänliga. Därför har det fallit mig särskilt viktigt att granska och undersöka en av hans böcker på ett kritiskt sätt för att få en djupare förståelse för vad mänsklig aktivitet innebär för Gehl och hur det påverkar hans metoder.

När Gehl använder så omfattande ord som *människovänliga städer* och *mänskliga behov* tycker jag det är viktigt att ifrågasätta innebörden av dessa. Om det finns anledningar till att Gehls metoder kan innehålla brister, som i värsta fall leder till försummande av diverse behov hos människor och utestängande effekter, är det viktigt att undersöka varför och att visa på vilket sätt de brister. När Gehls metoder dessutom rekommenderas och används på utbildningen som grund för olika typer av gestaltning bör de sättas i förhållande till de komplexa och osynliga strukturer som finns i samhället.

Resultatdiskussion

Jag valde att granska boken *How to Study Public Life* eftersom boken fokuserar på metoder om hur man kan studera människors användande av platser.

Frågan som låg till grund för min undersökning var: *Vilka genusaspekter missar de metoder som beskrivs i How to Study Public Life?*

Undersökningen identifierade en del motsägelsefulla utlåtanden och brister som visar att Gehl och Svarre saknar förståelse för genusaspekten i sina metoder. En ökad förståelse för att kvinnor och män har olika erfarenheter behövs för att kunna förstå varför människor använder offentliga utrymmen på olika sätt. De metoder som författarna beskriver ger inte någon information om vad människor har för preferenser, vare sig det handlar om olika aktiviteter eller rörelsemönster. Det som observeras är beteenden som begränsas av osynliga maktstrukturer och regler, vilket genusperspektivet visar.

Detta betyder inte att metoderna inte är användbara som grund för gestaltning - snarare tvärtom. De visar, som Gehl och Svarre nämner, direkta beteenden hos människor och hur olika platser faktiskt används. Detta kan i förlängningen, med hjälp av ett genusperspektiv, mycket fördelaktigt användas för att förhindra sådant som gör att vissa platser upplevs som otrygga eller har utestängande effekter.

Att räkna kvinnor och män

Gehl och Svarre menar att kvinnor kan observeras som en egen kategori med avseende att anpassa platser efter deras behov. I exemplet om Bryant Park låter de kvinnoantalet fungera som en indikator för platsen trygghet (Gehl, Svarre 2013, s. 14). Det finns alltså en medvetenhet kring att kvinnor upplever platser på ett annat sätt än män, men vidare ges ingen tydlig förklaring till varför och hur det sedan kommer till användning i gestaltningen.

Att se på kvinnor som en utsatt grupp gör snarare att frågor om kvinnors erfarenheter av offentliga utrymmen stigmatiseras till den grad att deras utsatthet får signalera deras behov. Det jag menar är exempelvis att det inte går att åtgärda problemet med rädsla bara genom att installera mer belysning i en park. Effekterna av genusordningen som genomsyrar allt på olika sätt måste behandlas utifrån ett bredare perspektiv än att bara titta på följderna av den, som exempelvis kvinnors rädsla i en mörk park. Det är med förståelsen för att vi agerar utifrån ett könskontrakt som man med nya verktyg kan observera människor för att förstå hur olika platser kan återspegla genusordningen (Andersson 2005, s. 35–36).

Att observera aktiviteter

När Gehl och Svarre skriver om nödvändiga och valbara aktiviteter är det viktigt att förstå vad som menas med nödvändigt och valbart för att förstå vem som gör vad. Jag menar att om köns- och maktstrukturerna i vårt samhälle tilldelar oss olika sysslor och roller kan det vara svårt att avgöra om aktiviteten är valbar eller inte. Det som är en valbar aktivitet för en man skulle kunna vara en nödvändig aktivitet för en kvinna och vice versa, och detta talar för att det är särskilt viktigt att titta på aktiviteter utifrån ett genusperspektiv. Det som också kan vara relevant att undersöka är hur aktivitetsmönstren mellan kvinnor och män utvecklar sig under dygnets timmar, eftersom genusordningens påverkan skiftar därmed.

Att observera rörelsemönster

Vid observationer av rörelsemönster handlar det om att få en generell uppfattning om var och hur människor rör sig på en plats. Författarna menar att denna information kan användas för att göra platser mer anpassade för särskilda behov hos människor (Gehl, Svarre 2013, s. 28).

Det som Birgitta Andersson tar upp i sina rapporter visar att Gehls och Svarres undersökningar inte är helt tillförlitliga när det kommer till detta. Att många kvinnor inte väljer de snabbaste och mest självklara vägarna utan undviker vissa platser på grund av rädsla kommer inte fram i deras undersökningar. Detta visar att rörelsemönster inte på ett helt tillförlitligt sätt kan säga något om populära stråk och självklara vägval, eftersom vägvalen lär se olika ut mellan kvinnor och män. Det innebär att det är fullt nödvändigt att titta på hur kvinnor och män rör sig separat under olika tidpunkter.

Vidare är det viktigt att förstå att det som observeras inte på något sätt motsvarar behov hos människor på det individuella planet. När många väljer att ta en särskild väg över ett torg betyder inte det att alla vill göra det och särskilt inte när handlingsutrymmet ser olika ut för kvinnor och män.

Det var med utgångspunkten i att kvinnor och män inte har samma handlingsutrymme som Hammar (2016) ville undersöka deras rörelsemönster på Dragarbrunnsgatan i Uppsala. Resultatet av hennes studie visar tendenser på att det delade utrymmet inte var jämställt. De tendenser som Hammar (2016) kunde se visade att en uppdelning av kvinnor och män kunde utveckla förståelsen för hur människor använder ett specifikt rum olika och det understryker vidare vikten av att inte titta på människor som en homogen grupp vid observationer.

Orsakerna till varför män tenderade att ta mer plats i anspråk än kvinnor på Dragarbrunnsgatan går inte att svara på bara genom att titta på Hammars (2016) studie. Däremot finns liknande tendenser i fler offentliga utrymmen som ett resultat

av att vårt samhälle till stor del är uppbyggt av och format efter manliga förutsättningar (Massey 1994, s. 186–188).

Det offentliga rummet utgjorde en arena för utbildning, pengar och makt när den borgliga staden växte fram under 1800-talet (Andersson 2001, s. 13). Den manliga överordningen har länge funnits i samhällsstrukturen och utvecklingen från att vissa platser enbart har använts av män till att numera också användas av kvinnor är ett resultat av sociala och kulturella processer (Andersson 2005, s. 35). Att kvinnors tillgång till platser har begränsats på olika sätt genom historien kan mycket väl hänga ihop med och påverka vilka platser de känner att de har tillträde till idag (Andersson 2001, s. 13).

Slutdiskussion

Undersökningen visar att ett genusperspektiv på flera sätt kan utveckla förståelsen av användning av offentliga platser genom att inte titta på människor som en homogen grupp. Genusaspekten är ett verktyg som kan fungera som ett komplement för att förstå hur platser används olika av människor, beroende på kön, genom att belysa osynliga strukturer som påverkar allt och alla. Det handlar om strukturer som påverkar oss genom att på förhand bestämma vilka platser och sysslor vi ska höra ihop med, som bygger på ett särhållande av könen, menar Andersson (2005). Följderna av detta blir att platser används olika av kvinnor och män och den vetskapen är särskilt viktig vid observationer där man vill få en uppfattning om hur människor använder offentliga utrymmen.

Det är först när man utgår från att kvinnor och män har olika erfarenheter som man kan börja förstå hur användandet av platser påverkas av underliggandes faktorer. Det är här genusperspektivet kommer in och det kan tillämpas på olika sätt beroende på vilken metod man använder, men när det gäller observationer där man undersöker människors direkta beteenden handlar det i stor utsträckning om att ifrågasätta och analysera det som observeras. Det krävs att man ifrågasätter det vardagliga och allmängiltiga eftersom mycket av det vi gör på olika sätt är förbestämt och kontrollerat av genusordningen (Andersson, 2001, s. 26). Att inte bära sina genusglasögon vid observationer utan att helt och hållet lita på det man observerar skulle kunna leda till att behov hos människor försummas och att platser, i längden, blir utestängande och exkluderande.

Genusperspektivet utvecklar även förståelsen för att platser i sig kan vara kodade och anpassade för olika människor. Det handlar om att förstå att platsen inte bara innehåller fysiska element utan att den också har en historia och är ett resultat av sociala relationer över tid (Massey 1994, s. 186–188). Hur den utvecklingen påverkar människor och deras användande av platsen kan vidare ge betydande konsekvenser som gör att människor känner att de inte har lika mycket rätt att vistas på vissa platser som andra.

Inom vårt verksamhetsområde där vi jobbar med den fysiska miljön på olika sätt är det viktigt att förstå samspelet mellan platser och människor. Därför är det viktigt att vi som planerare och projektörer också rör oss i offentliga utrymmen och tar del av det som händer på gatorna. Det kan vara relevant att reflektera över sin egen position i det offentliga rummet och hur de osynliga strukturerna, som hela tiden återskapas av våra förbestämda roller och beteenden, kan påverka vår gestaltning.

Gehl och Svarre ger handfasta tips om hur man kan studera människors användande av platser genom att observera det som sker. Hammars (2016) studie visar att en observationsstudie med ett genusperspektiv kan ge ytterligare information om människors beteenden genom att inte titta på människor som en homogen grupp. De aktiviteter och rörelser vi ser är i mångt och mycket ett resultat av köns- och maktstrukturernas påverkan och det är viktigt att synliggöra dessa för att kunna förstå varför och på vilket sätt de påverkar oss (Friberg et al. 2005, s. 10).

En slutsats är att det som observeras inte kan fungera som en tillförlitlig källa för vad människor har för preferenser och behov. Det säger heller inget om viljor hos människor på det individuella planet. Det som observeras är ett resultat av direkta beteenden hos människor som kan användas för att förstå hur vi använder offentliga utrymmen. Men utöver det krävs en förståelse för hur vi påverkas av osynliga strukturer och då krävs det att man analyserar det som observeras. Det är först därefter som observationsstudier kan ligga till grund för gestaltning som tillgodoser människors olika behov och som gör städer mer jämställda och människovänliga.

Vidare forskning

Jag har under min undersökning kommit i kontakt med flera sidospår som vore intressanta att undersöka vidare. En utveckling av Alice Hammars studie på Dragarbrunnsgatan i Uppsala skulle kunna vara att forma särskilda observationstekniker utifrån vetenskapen om att kvinnor och män använder platser olika. Detta för att på ett tydligare sätt kunna synliggöra köns- och maktstrukturernas inverkan på våra beteenden. Ett annat exempel kan vara att undersöka hur kvinnors tillträde till offentliga platser har utvecklats historiskt för att se i vilken utsträckning det kan påverka dem idag. Detta skulle senare kunna tillämpas i en gestaltning med en feministisk ansats.

5. Referenser

- Andersson, B. (2001). *Rädslans rum – trygghetens rum – ett forskningsprojekt om kvinnors vistelse i trafikrummet*. (Vinnova Rapport VR 2001:32). Lund: Vinnova. Tillgänglig: <http://www.vinnova.se/upload/EPiStorePDF/vr-01-32.pdf> [2016-05-17]
- Andersson, B. (2005). *RISK – Om kvinnors erfarenhet och fysisk planering*. Linköping: Linköpings Universitet. Centrum för kommunstrategiska studier. Tillgänglig: <https://www.isak.liu.se/cks/forskning/publikationer/copyoffilarkiv-bocker/1.433214/RISK.pdf> [2016-04-25]
- Friberg, T., Listerborn, C., Andersson, B. & Scholten, C. (red.) (2005). Inledning. *Speglingar av rum: om könskodade platser och sammanhang*. Stockholm/Steag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Gehl, J., Svarre, B. (2013). *How to Study Public Life*. Washington: Island Press
- Hirdman, Y. (2004). *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning*. I: Carlsson Wetterberg, C. & Jansdotter, A. (red.) *Genushistoria – En historiografisk exposé*. Lund: Studentlitteratur, s. 49–63. Tillgänglig: <http://ub016045.ub.gu.se/ojs/index.php/tgv/article/viewFile/1490/1303> [2017-06-09]
- Kvale, S., Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Landström, K. (2015). *Financial Crisis and Experience Itself: The Beginning of a Redeeming Story in Iceland*
- Massey, D. (1994). *Space, Place, and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Nordstrand, E. (2013). *Trafikintegrationens avtryck i statsrummet – en studie om gångsartsområde*. Examensarbete. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet. Tillgänglig: http://stud.epsilon.slu.se/5302/1/nordstrand_e_120226.pdf [2017-06-11]
- Offentligt-rum. [u.å.]. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/offentligt-rum> [2017-06-06]
- Teorell, J., Svensson, T. (2007). *Att fråga och att svara*. Samhällsvetenskaplig metod. 2. uppl. Malmö: Liber.